

unes quantes reflexions entorn de la noció de valor

(projecte d'assaig, de gener-febrer de 1941)

La noció de valor és al centre de la filosofia. Tota reflexió basada en la noció de valor, en una jerarquia de valors, és filosòfica; tot esforç de pensament basat en un objecte que no sigui el valor és, si l'examinem de prop, estrany a la filosofia. Per això, el valor de la filosofia és fora de discussió. Car de fet la noció de valor és sempre present a l'esperit de tothom; tothom orienta sempre els pensaments i les accions vers algun bé, i no pot fer altrament. D'altra banda, el valor és exclusivament un objecte de reflexió; d'experiència, no pot pas ser-ho. En un sentit, la llei de la vida humana és: primer filosofar, després viure; car la tria entre la vida i la mort, en una situació determinada, implica una comparança de valors. Gairebé mai, és veritat, els homes no adrecen la reflexió als valors que orienten els seus esforços; però és perquè creuen tenir prou motius per a adoptar-los.

Un criteri sobre els valors, per a tot home, és la suprema necessitat; però és també el que cap home no pot mai atènyer. Car tot coneixement humà és hipotètic; les demostracions procedeixen de teoremes anteriorment demostrats o d'axiomes, i els fets constatats pels òrgans dels sentits només són admesos com a fets en la mesura que s'encadenen amb altres fets; el valor, en canvi, no pot pas ser-ho, matèria d'hipòtesi. Un valor és una cosa que s'admet incondicionalment. Car, de fet, a cada instant la nostra vida s'orienta segons algun sistema de valors; i un sistema de valors, al moment que orienta una vida, no és pas acceptat amb condicions, sinó purament i simplement acceptat. Essent el coneixement condicional, els valors no són susceptibles de ser coneguts.

Però no podem pas renunciar-hi, a coneixe'ls, car seria renunciar a creure-hi, cosa que és impossible, perquè la vida humana no pot no ser orientada. Així, al centre de la vida humana hi ha una contradicció.

Aquestes consideracions semblen abstractes a causa de la dificultat d'expressar-les per mitjà de la llengua. Aquesta contradicció, tanmateix, constitueix contínuament, sota diverses formes, el drama de tot ésser humà, i se'n poden posar fàcilment tants exemples concrets com es vulguin. Així, tot artista sap que no hi pot haver criteri que permeti d'afirmar amb certesa que tal obra és més bella que tal altra. Això no obstant, tot artista sap que hi ha una jerarquia de valors estètics, que hi ha coses més belles que d'altres, o que hi ha coses que són belles i d'altres que no ho són. Si no ho sabés, no faria pas l'esforç necessari per a acabar una obra, no corregiria, no continuaria pas. Aquesta condició de l'artista, obligat a tendir sens parar vers una bellesa que ignora, afegeix un matis d'angoixa en tot esforç de creació artística. Tota situació humana pot ser objecte d'una anàlisi anàloga.

Tot el que és susceptible de ser pres com a fi s'escapa així de tota definició. Els mitjans -com ara el poder i els diners- es deixen fàcilment definir, i és per això que tants homes s'orienten exclusivament a l'adquisició dels mitjans. Però llavors cauen en una altra contradicció, car hi ha contradicció a prendre per fins allò que són simples mitjans. Aquesta contradicció és sentida per tots els [...]

(ací hi manca un fragment de manuscrit)

[...] intuïció de l'esperit i sense raonament.

¿Què més pot demanar un esperit que estableix un tal ordre entre els valors? ¿Ha de respondre encara a la qüestió: ¿És segur que hi ha alguna cosa de valor? ¿No és pas tot igualment sense valor? Una qüestió com aquesta és buida de sentit, no solament perquè no hi pot haver mètode per a cercar-hi resposta, sinó per una raó més profunda. El poder de posar una tal qüestió reposa enterament en el poder d'ajuntar mots; però l'esperit, verament, no la pot pas posar, aquesta qüestió; verament, no pot pas tenir-la, la incertesa de si la noció de valor és quelcom fictici o no. Car l'esperit és essencialment, sempre, es disposi com es disposi, una tensió vers un valor; la noció de valor, no se la pot pas mirar com a incerta sense mirar com a incerta la seva pròpia existència, cosa que li és impossible.

Pel que fa a l'ordre establert entre els valors per la reflexió, ¿quina incertesa podem remarcar-hi? El principi d'aquest ordre impedeix que se n'hi pugui remarcar cap. Car, des que un ordre m'apareix entre els pensaments, com per exemple que el valor d'un cert judici és una condició del valor de tots els altres tret dels que vénen abans que ell i que conec, ¿què més puc demanar? ¿Puc suposar cap altra idea, ignorada de mi, més verdadera que aquelles que he posat al capdavant de la classificació i que potser les contradigui? Una comparança de valor entre dues idees implica un mateix esperit pensant-les totes dues; la idea suposada doncs ha de ser concebuda com a podent ser pensada per mi; però llavors jo la concebria com a podent ser classificada en la jerarquia de les idees, després de les primeres, i no tindria pas més valor que elles. Com que el valor és un caràcter del meu pensament, la jerarquia que percebo entre els valors és certa; res exterior al meu pensament no podria desmentir-la; res exterior al meu pensament no pot intervenir en la noció de valor. I per a veure ben bé l'abast d'això, cal recordar que la veritat és un valor del pensament. El mot veritat no pot tenir cap més sentit.

Així, el rigor i la certesa de la investigació filosòfica són tan grans com ho puguin arribar a ser; les ciències no s'hi acosten pas, ni de lluny. ¿Cal concloure'n que la reflexió filosòfica és infal·lible? Sí, és infal·lible en la mesura en què s'exerceix. Però la condició humana fa que l'exercici de la reflexió, en el sentit rigorós del mot, sigui quasi impossible. Car, com que l'esperit és una tensió vers algun valor, ¿com s'ho faria per a desprendre's del valor vers el qual tendeix per a considerar-lo, judicar-lo i posar-lo a lloc en relació amb els altres? Aquest despreniment exigeix un esforç, i tot esforç de l'esperit és una tensió vers un valor. Així, per a operar aquest despreniment, l'esperit ha de veure el despreniment com el valor suprem. Però per a veure en el despreniment un valor superior a tots els altres cal haver-se'n ja després, de tots els altres. Hi ha aquí un cercle viciós que fa aparèixer l'exercici de la reflexió com un miracle; el mot de gràcia l'expressa, aquest caràcter miraculós. La il·lusió del despreniment és freqüent, car hom pren sovint per despreniment un simple canvi de valor. El jugador, en la plena excitació del joc, panteixant i angoixat, no s'ho demana pas, per què vol guanyar, en quina mesura té raó, de voler guanyar; no ho pot pas fer, de demanar-s'ho. Després d'unes quantes hores d'angoixa, la qüestió potser apareix al seu esperit; no és pas que se n'hagi després, és que per efecte de l'esgotament el valor ha passat a ser el repòs i ja no el guany. El despreniment exigít per la reflexió filosòfica consisteix a desprendre's no sols dels valors adoptats una hora abans, ahir, ara fa un any, sinó de tots els valors sense excepció, compresos aquells vers els quals actualment es tendeix. Un jugador que, al moment en què panteixa a l'espera del guany, posés el guany al mateix nivell que el repòs, la voluptat del bon menjar, la feina ben feta, l'amistat o no importa quin altre objecte de desig possible, i comparés imparcialment aquests diversos objectes, és aquesta la imatge del despreniment. Es tracta ben bé d'un miracle.

Per això es veu prou bé que la filosofia no consisteix pas en una adquisició de coneixements, a diferència de la ciència, sinó en un canvi de tota l'ànima. El valor és una cosa relacionada no sols amb el coneixement sinó amb la sensibilitat i l'acció; no hi ha reflexió filosòfica sense una transformació essencial de la sensibilitat i de la pràctica de la vida, transformació que té el mateix abast tant en les circumstàncies més ordinàries de la vida com en les més tràgiques. No essent el valor altra cosa que una orientació de l'ànima, posar un valor i orientar-s'hi són una sola i mateixa cosa; si pensem alhora dos valors, cosa que pot produir un esquinçament, tendim més vers el que posem en primer lloc. La reflexió suposa una transformació de l'orientació de l'ànima que anomenem despreniment; té per objecte establir un ordre en la jerarquia dels valors i, doncs, a més, una orientació nova de l'ànima. El despreniment és un renunciament a tots els fins possibles, sense excepció, renunciament que al lloc de l'avenir hi posa un buit, com faria la proximitat imminent de la mort; és per això que en els misteris antics, en la filosofia platònica, en els textos sànscrits, en la religió cristiana i molt probablement sempre i pertot, el despreniment ha estat sempre comparat amb la mort i, la iniciació, amb la saviesa vista com una mena de pas a través de la mort. Aquesta idea es troba en els textos més antics que posseïm sobre el pensament humà, els d'Egipte, i és sens dubte tan antiga com la humanitat. Així, la nostra recerca de la saviesa és orientada vers la mort. Però el despreniment de què s'hi tracta no és pas buit d'objecte; el pensament després té per objecte l'establiment d'una verdadera jerarquia entre els valors, entre tots els valors; té doncs per objecte una manera de viure, una vida millor, no pas en uns altres lloc i moment, sinó en aquest món i tot seguit, car els valors posats en ordre són valors d'aquest món. En aquest sentit, la filosofia s'orienta a la vida, apunta a la vida a través de la mort. Ara, l'ordre de valors establert per la reflexió no és pas establert d'una vegada per totes; l'ànima només s'hi conforma en la mesura que el pensa, i només el pensa per un esforç de reflexió. Així, la saviesa és una pulsació contínua que va de la mort a la vida millor i de la vida millor a la mort; sense aquesta pulsació hi hauria decaïment.

L'afirmació que la reflexió filosòfica és infal·lible és absolutament contrària a l'opinió comuna; hom generalment hi veu només conjectures, en la filosofia. El que motiva aquesta opinió són les contradiccions entre els sistemes i dins de cada sistema. Hom creu generalment que cada filòsof té un sistema que contradiu els altres. Doncs bé, ben lluny que això sigui el cas, hi ha una tradició filosòfica versemblantment tan antiga com la humanitat que, cal esperar-ho, durarà tant com ella; en aquesta tradició, com en una deu comuna, s'hi inspiren no pas certament tots els qui es diuen filòsofs, sinó força d'entre ells, de manera que els seus pensaments són aproximadament equivalents. Plató és el representant més perfecte d'aquesta tradició; la *Bhagavad-gita* s'hi inspira igualment, i fàcilment trobaríem textos egipcis i xinesos per a posar-hi al costat. A Europa, als temps moderns, cal citar Descartes i Kant; entre els pensadors més recents, Lagneau i Alain a França, Husserl a Alemanya. Aquesta tradició filosòfica és el que ací en diem la filosofia. Ben lluny que se li puguin retreure les variacions, és una, eterna i no susceptible de progrés. L'única renovació de què pugui ser capaç és la de l'expressió, quan l'home se l'expressa a si mateix o als qui l'envolten en termes relacionats amb les condicions de l'època, de la civilització, del medi on viu. És desitjable que una tal transposició s'operi d'època en època, i és l'única raó per la qual pot valdre la pena d'escriure d'un tal tema després que Plató ha escrit.

La identitat profunda d'aquests filòsofs és amagada per diferències aparents provinents de dificultats de vocabulari. El llenguatge no és pas fet per a expressar la reflexió filosòfica; la reflexió només pot fer servir el llenguatge mitjançant una adaptació dels mots que en

transformi el sentit, sense que la seva nova significació pugui ser definida amb mots; aquesta significació només es fa aparent pel conjunt de fórmules per mitjà de les quals l'autor expressa el seu pensament. Cal doncs no tan sols conèixer totes aquestes fórmules, sinó percebre-les com un conjunt, i a aquest efecte considerar-les des del mateix punt de vista de l'autor, situar-se al centre del pensament de l'autor. Una obra filosòfica és com certs quadres; només són un munt informe de colors fins que hom s'ha situat en un cert punt des d'on tot s'ordena. Així, comparar les afirmacions de diferents autors no té cap sentit; si hom vol comparar-los, cal que es posi al centre del pensament de cada un, i llavors ho veurà, si les seves obres procedeixen del mateix esperit o no. Així, pot molt ben ser que un filòsof, aquest esforç, no el faci amb els seus predecessors i per tant ignori que és com ells. Que ho ignori o que ho sàpiga, però, no importa pas gaire.

És veritat que hi ha autors que no s'hi inspiren, en aquesta tradició; no té res de sorprenent, perquè la reflexió filosòfica implica el despreniment, i el despreniment és una mena de miracle. Molts autors que es creuen filòsofs i hi són tinguts són incapaços de reflexió, en el sentit rigorós del mot, o no en són capaços de manera prou sostinguda perquè tota la seva obra s'hi inspiri; tanmateix, d'aquests autors n'hi ha de gairebé primer ordre, i les seves obres mereixen el més gran interès. I, a més, els autors que practiquen la reflexió no s'hi inspiren pas continuament i en tots els punts; el seu pensament té defallences, i aquestes defallences causen de vegades les divergències entre pensadors de la mateixa raça.

Pel que fa a les contradiccions, tot pensament filosòfic en conté; lluny de ser una imperfecció del pensament filosòfic, n'és un caràcter essencial, sense el qual només hi ha una falsa aparença de filosofia. Car la verdadera filosofia no construeix res; el seu objecte és donat, són els nostres pensaments; com deia Plató, en fa només l'inventari; si durant l'inventari hi troba contradiccions, no depèn pas d'ella de suprimir-les, sota pena de mentir. Els filòsofs que proven de construir sistemes per a eliminar aquestes contradiccions són els qui justifiquen en aparença l'opinió que la filosofia és una cosa conjectural; car aquests sistemes poden variar fins a l'infinit, i no hi ha raó per a triar-ne un abans que un altre. Ara, des del punt de vista del coneixement, aquests sistemes estan just per dessota de la conjectura, car les conjectures són pensaments inferiors, i aquests sistemes no són pensaments. No es poden pensar. I no es poden pensar perquè, si es pogués, ni que fos un instant, eliminaríem durant l'instant les contradiccions de què es tracta, i no es poden eliminar. Les contradiccions que la reflexió troba al pensament quan en fa l'inventari són essencials al pensament, comprès el pensament dels fabricants de sistemes; són presents al seu pensament mentre elaboren o exposen els seus sistemes; però fan un ús dels mots no conforme al seu pensament i, això, per excés d'ambició. Així, els qui neguen la realitat del món exterior, al moment en què diuen que la neguen, tenen de la realitat de la seva taula i de la seva cadira el mateix sentiment que qualsevol camperol. Per posar-ne un exemple encara més clar, dir que una ratlla té una certa longitud i que alhora conté un nombre infinit de punts implica contradicció; és pensar la mateixa cosa com a finita i com a infinita. Els grecs que deien que una ratlla és composta d'un nombre finit de punts només hi eren empesos pel desig d'eliminar aquesta contradicció; no ho pensaven pas, el que deien; no es pot pas pensar. Una part de ratlla, repetida dins la ratlla un nombre finit de vegades, no es pot pensar altrament que com una longitud; no la podem pensar, una longitud indivisible. La contradicció que es volia eliminar reapareixia; més hagués valgut exposar-la. Fariem un progrés decisiu si ens decidíem a exposar honestament les contradiccions essencials al pensament en comptes d'intentar vanament de bandejar-les; un gran nombre de fórmules buides de sentit desapareixerien així no sols

